

NORD-NORGES RØDE DØTRE
Av Rune Blix Hagen, historiker
UIT Norges arktiske universitet

Gitta Jønsson, Katrine Bugge, Ellisif Wessel, Kata Dalstrøm, Jenny Garfjeld, Josefine Klausen, Hilda Sund og Helene Ugland er bare noen navn blant en lang rekke kvinneskikkelser som har hatt stor betydning i pionerfasen for arbeiderbevegelsens frammarsj i nord. Uredde kvinner gikk i spissen for etablering av foreninger av politisk, sosial og faglig karakter. De snakket varmt om kvinnelig stemmerett og organisering, agiterte for sosialisme og likestilling, krevde grunnleggende sosiale reformer og var pådrivere i kampen mot fordommer, borgerlig arroganse og mannlig ufornuft.

Mange av landsdelens tradisjonsrike faglige og politiske organisasjoner hadde vært utenkelig uten kvinnenens innsats. De røde og radikale kvinnene var ledende under dannelsen av fagforeninger i kjente gruvesamfunn som Kirkenes og Sulitjelma. De sto også bak oppkomsten av flere av landsdelens aviser. Ja, ei avis som Nordlys kan takke Jenny Garfjeld for sin fortsatte eksistens. Det var hun som i praksis drev avisa økonomisk og redaksjonelt de første kritiske årene mens redaktøren, Alfred Eriksen, tidlig på 1900-tallet satt på Stortinget.

Bortgjemt

Fortellingen om de kvinnelige aktørene bak en av de viktigste samfunnsskapende og velferdsfremmende bevegelsene i det forrige århundre er fortsatt lite kjent. Noen vil si tiet ihjel og bortgjemt. Kvinnelige pådrivere i innsatsen for å bedre vanlige folks kår i landsdelen har vært minst like viktig som mennenes arbeid. Det finnes faktisk godt grunnlag for å hevde at de radikale foregangskvinnene har hatt en spesiell stor betydning nettopp i Nord-Norge. Legger vi vekt på personlighetens rolle for utviklingen innen nordnorsk arbeiderbevegelse må en hel rekke kvinnenavn ha sin soleklare plass i fortellingen. Av det som tross alt er skrevet, bør Dag Skogheims tre biografier om kvinner i nordnorsk arbeiderbevegelse nevnes. På slutten av 1970-åra ga han ut tre spennende bøker om Ellisif Wessel, Gitta Jønsson og Katrine Bugge. Momenter til historien kan hentes i årsberetninger, lokale jubileumshefter og hos enkelte historikere, slik som Steinar Wikan, Randi Rønning Balsvik, Pål Christensen og Asbjørn Jaklin. Men en helhetlig framstilling av denne kvinnelige pionerfasen i sin fulle bredde lar vente på seg.

Arbeiderkvinnelagene

I Nord-Norge ble de første arbeiderkvinnelagene dannet helt på begynnelsen av 1900-tallet. Narvik var først ute, i 1903. Arbeiderpartiet i malmbyen hadde kvinner med på kommunevalglista fra 1907. Tromsø arbeiderkvinneforening med legendariske Gitta Jønsson i spissen kom i gang fra 1911. To år tidligere hadde Tromsø Arbeiderparti nominert en kvinne øverst på partiets stortingsvalgliste. Jenny Garfjeld, som ofte sto på en fiskekasse på byens torg og agiterte for likestilling, stemmerett og bladet (Nordlys), var stortingskandidat i 1909, flere år før kvinnelig stemmerett ble innført. Det ville ha vært litt av en sensasjon dersom hun hadde nådd opp i datidens byvalgkretser. Lignende kvinneforeninger ble startet i Hammerfest 1911, Bodø 1914, Mosjøen 1915 og Kirkenes 1917. Dette var den første organisasjonsfasen for den røde kvinnebevegelsen og i realiteten startskuddet for likestilling i hele det, ofte mannsdominerte, nordnorske samfunnet.

Den første radikale kvinnen som kom inn i et nordnorsk kommunestyre var Lena Sjøberg. Hun satt i Bø Herredsstyre i 1911. Ved kommunevalget for 100 år siden, i 1913, var det sosialistkvinner i Lyngen, Balsfjord, Tromsø og Narvik. I 1916 satt det ikke bare ei, men tre radikale kvinner i Tromsø bystyre; Gitta Jønsson, Jeanette Olsen og Magna Johansen.

Kvinnefokus

Hovedformålet for kvinnelaget i Narvik fra 1903 var å rydde av veien de fordommer og urettferdigheter som satte kvinner i en annen samfunnsposisjon enn mannfolk. De skulle systematisk arbeide for bred kvinnedeltakelse på alle plan i samfunnslivet. Formuleringene fra Narvik kom til å bli gjentatt etter hvert som nye foreninger kom til. Kravet om allmenn stemmerett for kvinner sto sentralt for samtlige arbeiderkvinnelag. Etter innføringen av kvinnelig stemmerett i 1913 ble neste oppgave å få kvinnene til valgurnene. Antimilitarisme og avholdssak sto dessuten lagt oppe på sakslistene de første årene. På programmet til Bodø Sosialdemokratiske Kvinneforening fra 1914 finner vi lokale saker som eksempelvis kravet om fritt skolemateriell i byens folkeskoler.

Utover 1920- og 1930-åra dominerte abortsaken arbeiderkvinneforeningene. I denne forbindelse tok flere kvinnelag initiativet til å få bedret mor- og barneomsorgen med barnetrygd som en viktig sak. Egne helsekontor hvor særlig ugifte mødre fra trange sosiale kår kunne få hjelp til å klare seg ble opprettet flere steder i landsdelen på initiativ fra de radikale kvinnene.

I Harstad og Tromsø fikk arbeiderkvinnene på 1930-tallet opprettet et eget mødrehygienekontor med lege- og jordmørtjeneste. Ved disse hygienekontorene fikk unge kvinner tilbud om prevensjonsveiledning – et tilbud som kom i gang til tross for høylytte protester om umoral, synd og forkastelighet fra borgerskap og presteskap.